

Primera carta de poblament d'Almussafes.

1 de gener de 1252.

(ed. de Enric Guinot)

En honor de Déu omnipotent i de sa mare Maria, i per a crèixer la fe catòlica, nós Na Navarra, filla del difunt En Garcia d'Ahuero, no coaccionada ni obligada de cap manera sinó espontàniament i amb bon coneixement, amb el consell i voluntat dels nostres parents i amics, volent-ne reduir al culte cristià les nostres alqueries d'Almussafes, establim per a poblar bé i donem a cens a vosaltres, Joan d'Aniesa i Joan de Ferrades, i a altres diuit socis vostres, aquells que hi vulguéreu poblar i establir en el nostre nom, i als vostres i als seus per sempre, totes les alqueries i rafals nostres de Racef, açò és d'Almussafes, situats al Regne de València prop de Silla i d'Espioca, de forma que cadascú de vosaltres i dels dits pobladors hi tingueu franques i lliures cases suficients i una fanecada i mitja de terra per a horts.

Així mateix, que posseïu tots els termes de l'alqueria de Racef i tots els termes de Rafalí, tret de tres jovades les quals hi ha de tindre l'hospital d'Almussafes així com si fóra un més dels vostres pobladors, per un total de seixanta-cinc jovades de terra, i tingueu tots els termes de l'alqueria d'Almúnia per un total de dotze jovades de terra, i si allà hi ha més terra, tingueu i hagueu per

sempre tota aquella de més en nombre de les dites jovades perquè tota la terra que hi ha en els dits llocs la incloquem en les dites jovades.

Retenim per a nós i els nostres deu jovades de terra amb una vinya, prop del terme de Sollana i prop del camí de Xàtiva, segons és conegut i atermenat.

I establim a cens i donem per sempre a vosaltres i als vostres i als dits diuit socis vostres, les assignades alqueries i rafals, amb les cases, horts, prats, pastures, herbes, llenyes, caça, planes, muntanyes, fonts, aigües, séquies, pesqueres, arbres de qualsevol gènere que hi ha o hi haurà, entrades i eixides, confrontacions i tots els termes i les seues pertinences, des del cel fins a l'abisme, i amb les veus, accions reals i personals que ens corresponen o correspondran, i de la millor manera que puga dir-se i entendre's per a profit i seguretat vostra i dels vostres.

També volem que hi féu contínua residència i sigueu fidels persones i vassalls nostres, i que vosaltres i els vostres ens doneu de cens anualment per cadascuna de les jovades a nós i als nostres successors huit sous de bona moneda de reials de València, dels quals pagareu la meitat per la festa de Sant Miquel de setembre i l'altra meitat per la festa de Nadal.

I cadascú de vosaltres està obligat a plantar i cuidar mitja jovada de terra amb vinya en aquell carrascal, les quals us

són assignades per Ferran, el meu batle, de forma que tingueu franques les dites vinyes des de la propera festa de Nadal fins a dins de quatre anys, i durant eixe temps no haureu de donar-nos res per cens o qualsevol altra cosa ni a nós ni als nostres, però passat el dit temps ens pagareu el cens per elles tots els anys a raó de huit sous de reials per cadascuna de les jovades.

També volem que durant el primer any no vengueu a ningú les heretats que alli hi teniu, pero passat aquest any tingueu permís i dret de vendre, donar i alienar en la forma que vulgueu i a qui vulguéreu, tant entre vosaltres mateixos com a d'altres, tret de cavallers i eclesiàstics, sense lluïisme, fadiga, confirmació dels documents i qualsevol dret emfitèutic, els quals no ens hi retenim. A més, us perdonem a vosaltres i als vostres el lluïisme, la fadiga, la confirmació dels documents i qualsevol altre dret emfitèutic. I, a banda de l'esmentat cens, no ens fareu a nós ni als nostres cap altre cens, renda, tolta, quèstia, fòrcia i ussatge, establert o que s'hi establirà, si no sols el delme i la primícia, que pagareu en raó de l'església.

També retenim per a nós i els nostres la torre i fortificació, els forns, molins, exèrcit i host, i els plets civils i criminals, dels quals no cobrarem ni farem cobrar res més que allò que es paga i dona per ells en la ciutat de València.

I que els plets civils i criminals siguin jutjats segons els furs i costums de València, excloguem-ne per sempre l'emprar altre costum en les dites causes vostres. A més a més, emprareu els costums de la ciutat de València en tots els vostres plets davant el jutge, aquella persona que tots els anys serà elegida d'entre vosaltres en la festa de Nadal.

També confessem haver rebut i tingut de cadascú de vosaltres i dels dits pobladors vint sous de reials com a entrada, dels quals renunciem a tota excepció de la quantitat no pagada.

També prometem salvar, defensar, mantenir i protegir per sempre tant a vosaltres com als altres pobladors ensems amb tots els vostres béns que ara hi teniu o tindreu, per arreu, tal com si en foren fidels i béns nostres.

També us prometem i acordem amb vosaltres i els altres pobladors fer que salveu, hagueu, tingueu-en bona pau, poseeu i exploteu per sempre les dites alqueries i els termes d'elles, de la millor i més completa forma com abans ha estat dit, obligant a favor vostre i de tots els altres pobladors, les nostres persones i tots els nostres béns, mobles i immobles, per arreu on s'hi troben i els que ara tenim o tindrem.

I sobre açò, nosaltres, els dits Joan d'Anlesa i Joan de Ferrades, en el nostre nom, en el dels nostres i en el de

tots els altres socis nòstres, rebem les dites alqueries amb els seus termes i peninences de vós, la dita senyora Navarra, sota les dites condicions i forma, prometent-vos i acordant amb bona fe que tindrem bé i fidelment les cases i heretats que se'ns han de repartir en la dita alqueria per a nosaltres mateixos i per als altres pobladors que en el vostre nom elegirem.

La qual cosa és feta en la vila que es diu Escoron, en el mes de febrer de l'any del Senyor de mil dos-cents cinquanta-un.

Sen+yal de Na Navarra, abans dita, qui atorgue i signe açò.

En són testimonis Fortun Aznar d'Escoron, Ferran Joan, fill de Joan Martínez de Manem i n'Eximén d'Ahuero, i hi eren presents Pere Ortiz i Garcia Varellas, notari públic d'Ejea i Jurat, qui, per manament de la dita Na Navarra, va fer escriure açò, ho tancà amb la seua pròpia mà i va fer aquest sen+yal.

I jo, Agnès, la seua germana, atorgue i confirme tot açò, posant-hi el meu sen+yal.

Aquests són els noms dels pobladors que foren elets i rebuts pels dits Joan d'Aniesa i Joan de Ferrades: Pere Martínez; el fill de Benet de Torres; Valentí Seguí; Bernat Costa; Pere Sacreu; Yusuf Abulfacen, alfaquí, poblador de

dues heretats; Joan de Molino; Maria Godall; Pere Rubí; Pere de Sant Martí; Marion i Bernardó; Martí d'Escoron; Miquel d'Escoron; Pere Català; Guillem Des Colomer I Arau de Falces.

Jo, en Llop Ortiz, marit de la dita Navarra, lloe, atorgue, aprobe i confirme totes les coses dites, prometent que mai aniré ni faré anar en contra per cap cosa ni per part meua o per altra persona.

En són testimonis d'aquesta confirmació el senyor Eximén d'Almera, Calb de Vallvert i Adam d'Alta-riba.

Sen+yal de Guillem de Jaca, notari públic de València, en mans del qual el dit senyor Llop Ortiz signà totes les dites coses, de València estant, en les calendes de gener de l'any del Senyor de mil dos-cents cinquanta-un. (1 de gener del 1252).

Sen+yal de Guillem Galcerà, notari de València, testimoni.

Sen+yal d'Arnau de Iluçà, notari públic de València, testimoni.

## Sobre la primera carta de poblament d'Almussafes

per Enric Guinot Rodríguez.

Universitat de València

Els darrers anys són diversos els pobles valencians, des de Morella fins a Oriola, que han anat celebrant el 750 aniversari de la seua carta de poblament i ara li ha arribat el seu torn a la ciutat d'Almussafes. La raó és que fa cosa de set segles imig el rei Jarune I va dirigir el procés de conquesta de les terres valencianes per part de la Corona d'Aragó, procedint a expulsar de molts llocs els seus vèins musulmans i repartint les terres que quedaven buides entre els repobladors cristians que començaren a emigrar. Aquell gran canvi social, humà i mental que va ser el repoblament valencià del segle XIII va durar varies generacions, quasi al voltant d'un segle i tingué moltes conseqüències, entre altres la fundació de molts pobles actuals i la constitució de les comunitats de les quals nosaltres som els seus hereus directes.

Es tracta, en una paraula, dels orígens del poble valencià actual, la qual cosa és raó més que suficient per a valorar l'interès i importància de conèixer aquells temps i recordar hui en dia qui som i d'on venim. Al mateix temps no convé oblidar que, com tantes vegades arreu del món i de la història, aquella creació del Regne de València fou feta a costa de la destrucció de la societat musulmana valenciana, amb un considerable cost en vides humanes, destrucció, violència i tragèdies personals. En açò tampoc no som una societat diferent a totes les altres i convé que ho valorem.

Quant a la construcció d'aquella societat del repoblament i la colonització feudal que portà a terme la monarquia de Jarune I, també convé assenyalar que no va ser una cosa de quatre dies; arribaren quan la conquesta is'ha acabat. Ben bé al contrari, l'emigració dels nostres avantpassats va ser un procés llarg en el temps perquè va durar varies generacions, al voltant d'un segle, des del 1238 fins a principis del segle XIV; a més, va ser un procés complicat en la seua organització, distribució de les terres, fundació de pobles i creació dels municipis; hi hagué tot tipus de canvis i modificacions en el repartiment del territori, gent que arribava a un poble i no s'hi quedava definitivament, tot a més sovintejat per periòdiques etapes de violència i guerra entre cristians i musulmans.

És per tot açò que la concessió de la carta de poblament d'Almussafes cal situar-la en el seu context històric per a entendre què va significar, quins són els orígens de l'actual població d'Almussafes i que volem commemorar.

## La conquesta i colonització de l'Horta-Sud i la Ribera.

La primera carta pobla d'Almussafes -perquè hi ha una altra trenta anys més tard- va ser atorgada per la senyora feudal de la localitat, na Navarra d'Ahuero, en febrer de l'any del Senyor de mil dos-cents cinquanta-un. Feia 12 anys i mig que la ciutat de València musulmana s'havia rendit al rei Jaume I a finals de setembre de 1238 mitjançant un pacte de rendició que

obligava tots els seus vèïns musulmans a abandonar el nucli urbà emmurallat i que fixava la frontera en el riu Xúquer.

Açò vol dir que totes les poblacions situades entre la ciutat i dit riu, comprénent tota l'actual comarca de l'Horta Sud i part de la Ribera, restaren sota domini dels feudals cristians a partir d'aquell moment.

El paisatge humà que es trobaren els cristians estava format per unes desenes de xicotetes poblacions disperses entre València i Alzira, en cadascuna de les quals vivien trenta, quaranta, de vegades fins a cent famílies, i que rebien el nom d'alqueries. No les que coneguem nosaltres com una casa de camp allada en l'horta, sinó en eixe sentit de poble xicotet que li donaven els sarraïns. Tampoc no hi havia la Séquia Reial del Xúquer, per la qual cosa els pobles tenien xicotets sistemes de séquies, però majoritàriament el paisatge era el dels camps de secà.

La població musulmana de totes aquestes alqueries en general continuà vivint a les seues cases i cultivant les seues terres com abans de la conquesta, de vegades signant-se pactes de capitulació fins i tot escrits en àrab, on el rei o els nobles acceptaven la situació dels sarraïns i respectaven els seus béns a canvi del pagament dels impostos i rendes que s'hi detallaven en els citats pactes.

Però simultàniament a aquestes concòrdies, el rei Jaume I, en un degoteig, va anar donant en propietat, per una banda, cases i terres de tota la comarca de l'Horta a persones que formaven part de les milícies de les ciutats de la Corona d'Aragó. Moltes d'elles són les enumerades en el primer

volum del llibre del Repartiment de València i, per apoderar-se d'eixes terres, calia expulsar els seus propietaris musulmans.

En altres casos les donacions foren a membres de la noblesa feudal i, en funció del seu poder i categoria social superior, rebien algunes d'eixes alqueries completes, de vegades un grup d'elles vertebrades per una vila o alqueria més gran amb torre fortificada, fins i tot en comarques més a l'interior tot un districte encapçalat per un castell. Aquestes donacions eren fetes amb la població que vivia al seu terme, els quals no podien decidir res sobre el seu destí ni el seu futur; per dret de conquesta eren convertits en vassalls d'un senyor feudal, amb el qual tingueren que arribar a un compromís de pagar-li una llarga llista d'impostos. D'aquesta manera és com Jaume I va recompensar els nobles per la seua ajuda en la guerra de conquesta de València, però també així és com el rei va crear les primeres senyories feudals.

És en aquest context com podem entendre les diverses donacions d'Almussafes i les seues alqueries que trobem datades al llibre del Repartiment. La més antiga és la del 28 de febrer de 1238, abans encara de la rendició de la ciutat de València; en ella el rei anul·la la prèvia donació que havia fet de l'alqueria al seu notari Pere Sanç, i pocs mesos després atorga un grapat d'alqueries de la rodalia d'Almussafes als homes de la milícia armada de la ciutat occitana de Montpeller, lloc de naixement del rei Jaume I. És el que comentàvem, una donació a una persona a soles, o bé de

forma col·lectiva per a què facen parcel·les per a cada montpellerí.

En la pràctica ni una ni l'altra cosa serien efectives. En eixe marc de forta variabilitat en les donacions del repartiment d'aquells anys, fou el 18 de desembre, segurament de l'any 1242, quan el rei atorgà de forma definitiva la "torre d'Almaçafes que diuen Racef amb el real d'Ambarbut" a un cavaller navarrès de mitjana categoria: Garcia d'Auero, en la família del qual es va mantindre la possessió del terme per una bona part del segle XIII. No ens ha arribat notícia de com va ser la relació entre l'esmentat Garcia d'Auero i els sarraïns de les alqueries d'Almussafes; és raonable pensar que, com en altres llocs, arribaren a algun tipus d'acord per a continuar vivint i pagar-li una sèrie d'impostos que pactarien per escrit, situació que perduraria per 10 anys.

A més, cal valorar que entre el citat 1238 i principis de 1244 la frontera continuà estant en el riu Xúquer, creuant-la els cristians sovint per a dur a terme cavalcades de saqueig sobre el país islàmic. Només en la primavera de 1244 Jaume I tomà a moure la guerra contra els musulmans valencians i en els mesos següents va ocupar Xàtiva, Dénia i les muntanyes de la Marina i l'Alcoià, tot el territori comprés fins a la nova frontera pactada en el tractat d'Almisra: la línia Biar-Bussot.

Aquesta situació pot explicar el poc atractiu per als repobladors cristians entre 1238 i 1244 de les comarques al voltant del Xúquer; realment quasi no hi ha assentaments cristians en tota la contornada.

Però a les darreries de 1247 les coses canviaren radicalment. Un gran moviment de resistència dels sarraïns valencians contra els conquistadors va néixer a les muntanyes de la Marina i s'estengué en poques setmanes cap al nord com una veritable onada. Arreu del nou regne valencià es multiplicaren els enfrontaments i al sud de Xàtiva pocs castells restaren cristians. Aquesta nova guerra va durar deu anys, fins a 1258, va ser dura illarga, i marcà la veritable conquesta cristiana de la mitat meridional del país, trencant quasi definitivament la societat valenciana musulmana. Entre les moltes conseqüències que varen produir-se cal destacar el manament del rei Jaume I expulsant del Regne tots els seus habitants musulmans. Aquesta terrible ordre només va ser complida parcialment, però al llarg de l'any 1248 els sarraïns foren expulsats de les seues cases en totes les ciutats reials i també en una part dels pobles i menudes alqueries rurals de moltes comarques. L'expulsió fou de vegades col·lectiva, però molt a sovint prengué la forma de xicotetes violències locals per part dels primers repobladors cristians contra els seus conveïns musulmans.

Com a resultat la geografia humana va canviar de forma molt important: aquest any de 1248 marca l'expulsió dels veïns musulmans de gran part de la zona nord de Castelló, i també de les viles de Sagunt, Onda o Xàtiva, a més de tota la comarca de l'Horta-Nord, des de Benimaclet fins a El Puig i Puçol. En canvi, l'impacte en l'Horta-Sud i la Ribera fou més reduït, si bé és cert que no era una comarca tan poblada com l'Horta-Nord. Als termes rurals de les senyories dels nobles

l'expulsió fou molt limitada, si bé hi ha alguns casos durant els tres o quatre anys següents a 1248. En la comarca hi hagué repoblament cristià a Torrent i Silla, per part de l'Orde militar de Santjoan de l'Hospital, i a Alcúdia de Carlet i les seues alqueries per part del seu senyor, a més d'un intent fracassat a Alcàsser i el present cas d'Almussafes.

Tampoc no coneguem les circumstàncies concretes sobre com desaparegueren els veïns sarraïns del terme d'Almussafes. Pot ser simplement fugiren arran de l'inici de la guerra, o potser foren atacats per grups armats cristians procedents de València o d'Alzira. L'únic indicatiu indirecte és l'encapçalament de la carta de poblament d'Almussafes: na Navarra d'Auero, com a senyora del terme, vol estendre el culte cristià en les seues alqueries, per la qual cosa estableix i dona les terres a un grup de llauradors cristians. Aquesta frase és similar a l'usada en altres pobles valencians, ara i en altres moments, per a parlar de l'expulsió forçada dels seus veïns musulmans. Podria ser, per tant, més probable que sí foren expulsats a la força.

També ens podem fixar en què hi ha un cert interval de temps des del manament d'expulsió que va fer el rei en la primavera de 1248 i el repoblament cristià en febrer de 1251, quasi tres anys. No és açò una cosa estranya, més bé al contrari va ser habitual que durant cert temps un terme restara abandonat i despoblat; no era fàcil aconseguir emigrants cristians en uns anys en què hi hagué més d'un centenar i mig de pobles valencians buidats a la força o fundats de nova planta per a atraure repobladors tots al mateix temps.

## La concessió de la carta de poblament.

Arribats a aquest punt podem entrar ja a analitzar el document el qual commemorem enguany. Primer de tot podem apuntar que no s'ha conservat el document original ni a l'arxiu dels senyors ni tampoc a l'arxiu municipal. En aquell any es farien dos còpies en pergamí, una per a cada part, però s'han perdut amb el pas dels segles. Justament per a evitar eixos problemes era habitual fer-ne còpies legals, i una de les més antigues que es farien, també en pergamí, és la que ha acabat conservada a l'Arxiu del Regne de València entre els fons documentals del monestir de la Valldigna allí custodiats. Aquesta carta de poblament va ser redactada i signada a la població navarresa d'Escorón, on hi vivien els nobles de la família Auero. No és açò massa habitual en aquella època; era més normal fer-ho a la ciutat de València o en el mateix poble en qüestió. De nou podem valorar aquest fet: els Auero no residien habitualment al nou regne valencià; com tants altres guerrers de la Corona d'Aragó havien participat en la conquesta i havien rebut donacions de béns immobles i senyories feudals, però o bé les vengueren, o les canviaren per altres béns i senyories al seu Aragó, Navarra o Catalunya d'origen, o bé les mantingueren a distància, amb un absentisme total de la gestió i, si era el cas, cobrant els impostos que els pagaven els vassalls musulmans mitjançant un administrador.

Per la mateixa raó no vingueren a València a atorgar la carta pobla, sinó que triaren el sistema de nomenar dos repartidors

o delegats seus, anomenats en el document Joan d'Aniessa i Joan de Ferradas, als quals encomanen la veritable captació de repobladors i el repartiment de les terres del terme d'Almussafes entre ells fins al 18 "socis" que se'ls diu que poden instal·lar segons la seua lliure opinió i elecció. Ells dos foren els que vingueren a València i buscaren els llauradors per a poblar Almussafes; justament per açò el document acaba amb la data i la signatura de Na Navarra i els testimonis, per a incloure en un paràgraf diferent els noms dels nous veïns "que foren elets i triats pels dits Joan d'Aniessa i Joan de Ferradas". És aquesta darrera llista la redactada pel notari de València Guillem de Jaca l'u de gener de 1252 i signada per a validar-la pel marit de la senyora, Llop Ortiz.

## El contingut i significat de la carta de poblament.

Les cartes de poblament són, com hem dit abans, els documents fundacionals dels pobles valencians actuals. Tots ells en tingueren una i, de vegades, més d'una com és el cas mateix d'Almussafes, perquè la primera no acabà de ser efectiva -no va atraure suficients pobladors, o se n'anaren els primers que l'acceptaren-, perquè algun gran conflicte alterà la continuïtat de residència dels pobladors, o perquè la duresa dels impostos o els problemes econòmics dels veïns -i del senyor feudal en altres casos- els esmentaren a pactar un nou document marc que fixara per escrit les condicions en què hi

vivia la gent en el poble. És per açò que la carta pobla d'Almussafes té un contingut que, a grans trets, coincideix amb el de la majoria de cartes de pobles de senyoriu valencià i on s'hi establia una comunitat de llauradors. La senyora Na Navarra atorga les terres i cases, estableix les condicions d'explotació de la terra, assenyala els impostos que hauran de pagar els veïns per cultivar la, i completa el marc d'altres impostos que afectaven a la gent. A canvi atorga algunes franqueses i es compromet a complir i defensar els seus vassalls davant qualsevol altre poder. En realitat la gran virtut de la carta de poblament està en la seua condició de pacte per escrit; en una societat tan avançada jurídicament com fou la València medieval regida pels seus Furs, aquests documents esdevingueren instruments legals claus per a evitar els abusos dels nobles feudals: la comunitat de llauradors tenia així la garantia de què no podien demanar-se-les arbitràriament altres impostos. I en els segles medievals eixa fou una molt bona garantia.

Com ja hem dit, l'objectiu és instal·lar una comunitat de llauradors i per açò se li dóna a cadascú una casa i un hort d'una fanecada i mitja, ambdues coses sense pagar res. Eixa superfície d'hort està pensada en l'alimentació familiar i no té com a objecte el comerciar amb la fruita i la verdura. A més se'ls assignen tres joves de terra (9 hectàrees) a cada família de repobladors, entenent-se que es tracta de terres de secà. En aquella època la major part del terme d'Almussafes no era de regadiu; la Séquia Reial del Xúquer només arribà al poble més de cinc segles després, a finals del XVIII, i sols hi hauria



xicotets regadius locals amb fonts i ullals, que són els que permeten eixe repartiment de fanecades d'hort, unes 30 en total aproximadament.

Així mateix na Navarra els atorga de forma lliure i sense pagar res l'aprofitament de tots els recursos naturals del terme: l'aigua, l'herba per a les pastures, la llenya, la fusta, les pedres, la pesca, els arbres de tot gènere, etc.; tot un conjunt de productes que eren molt importants per a la vida de cada dia per a les famílies de llauradors perquè era d'açò d'on aconseguien molt del que necessitaven per a les seues cases. En aquesta qüestió, una vegada més, va fer-se el mateix que arreu dels pobles valencians d'aquell temps. Una cosa no tan habitual és que la senyora es reserva 10 jovades de terra (30 hectàrees) amb una vinya inclosa en una part del terme, prop del terme de Sollana i del camí de València a Xàtiva. Aquesta gran heretat se l'anomena la "reserva senyorial" i era usual fins aquella època als senyorius feudals europeus. Eren treballades amb mà d'obra obligatòria dels propis vassalls, però al segle XIII estaven desapareguent per totes les zones i, al nostre país, pràcticament no s'arribaren a constituir. Atenent que els repobladors d'Almussafes no estaven obligats a fer eixos treballs gratuïts -no ho diu la carta pobla-, cal valorar-la més com una partida rural mantinguda justament "en reserva" per a futurs usos per part de la família senyorial. Ho més segur és que acabara sent també repartida en parcel·les entre nous emigrants d'anys posteriors.

La donació de les hectàrees de terra als llauradors, però, no era gratuïta. El document fixa per escrit que cada jovada que

tinguen en cultiu (3 hectàrees), pagarà al senyor 8 sous de moneda de reals de València a l'any, la meitat per Sant Miquel de setembre i l'altra meitat per Nadal. Eixos diners són els habituals en aquells anys i no eren molts: un jornal estava en aquell moment sobre un sou i mig al dia.